

Ольга ЛЯШЕНКО,

orcid.org/0000-0002-5840-8178

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *o.liashenko@kubg.edu.ua*

СИНЕРГЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ В УНІВЕРСИТЕТІ

У статті науково обґрунтовано синергетичні засади фахової підготовки студентів інструментально-виконавських спеціальностей в університеті. Здійснено аналіз філософських та науково-педагогічних праць з досліджуваної проблеми. Розкрито сутність синергетики як методологічного підходу та нового міждисциплінарного напрямку наукових досліджень. Проаналізовано сучасні концепції розвитку системи вищої освіти на синергетичних засадах. Визначено синергетичні властивості індивідуальної, ансамблевої та оркестрової підготовки майбутніх бакалаврів музичного мистецтва. Зосереджено увагу на формуванні у студентів професійних якостей та навичок самоорганізації, необхідних для педагогічної та концертно-виконавської діяльності. Охарактеризовано значення професійної комунікації (вербальної та невербальної) у творчій взаємодії студента і викладача на заняттях з інструментально-виконавських дисциплін. Обґрунтовано педагогічні умови реалізації синергетичного підходу в інструментально-виконавських класах. Фахову підготовку майбутніх інструменталістів в університеті визначено як організовану і впорядковану систему занять з інструментально-виконавських дисциплін та практик, у процесі яких здійснюється підготовка студентів до педагогічної та концертно-виконавської діяльності. Доведено педагогічну доцільність застосування синергетичного підходу у фаховій підготовці студентів-інструменталістів в університеті. Сформульовано висновки: 1) синергетичний підхід є актуальним напрямком фахової підготовки студентів-інструменталістів в університеті, який відображає сучасні вимоги щодо професійної мобільності та креативності музикантів-виконавців; 2) організація освітнього процесу в інструментально-виконавських класах на синергетичних засадах сприяє творчому розвитку студентів, формуванню нестандартного стилю мислення, опануванню навичок творчої співпраці та самоорганізації; 3) знання синергетичних властивостей інструментального виконавства (сольного, ансамблевого, оркестрового) забезпечує ефективність фахової підготовки студентів-інструменталістів в університеті.

Ключові слова: студент-інструменталіст, університетська освіта, фахова підготовка, інструментально-виконавські дисципліни, синергетичний підхід.

Olga LYASHENKO,

orcid.org/0000-0002-5840-8178

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Instrumental Performance Skills

Borys Grinchenko Kyiv University

(Kyiv, Ukraine) *o.liashenko@kubg.edu.ua*

SYNERGETIC FOUNDATIONS FOR PROFESSIONAL TRAINING OF INSTRUMENTALIST STUDENTS AT UNIVERSITY

The article scientifically substantiates the synergetic basis of the professional training of instrumental-performance students at the university. An analysis of philosophical and scientific-pedagogical works on the problem in question was carried out. The essence of synergetics as a methodological approach and a new interdisciplinary area of scientific research is revealed. Modern concepts of higher education system development based on synergetic principles are analysed. Synergetic properties of individual, ensemble and orchestral training of future bachelors of music art are identified. The focus is on developing students' professional qualities and self-organisation skills necessary for pedagogical and concert-performing activities. The importance of professional communication (verbal and non-verbal) in the creative interaction between student and teacher in instrumental-performance classes is described. The pedagogical conditions for the implementation of the synergetic approach in instrumental-performance classes are substantiated. The professional training of future instrumentalists at the university is defined as an organised and streamlined system of instrumental-performance classes and practices, that prepares students for pedagogical and concert-performance activities. The pedagogical feasibility of the synergetic approach in the professional training of instrumentalist students at university is proved. Conclusions are formulated: 1) synergetic approach is a relevant area of professional training for student

instrumentalists at university, which reflects contemporary requirements for the professional mobility and creativity of musician-performers; 2) organising the educational process in instrumental-performance classes on a synergetic basis promotes students' creative development, formation of non-standard style of thinking, mastering the skills of creative cooperation and self-organisation; 3) knowledge of synergetic properties of instrumental performance (solo, ensemble, orchestral) ensures the effectiveness of professional training of instrumental students at university.

Key words: *instrumentalist student, university education, professional training, instrumental-performance disciplines, synergetic approach.*

Постановка проблеми. Фахова підготовка бакалаврів музичного мистецтва у вітчизняних університетах відкриває для студентів широкі можливості щодо опанування інструментально-виконавської майстерності та набуття досвіду професійної діяльності за час навчання у виші. А це, своєю чергою, ставить перед викладачами інструментально-виконавських дисциплін нові завдання – упровадження в освітню практику ефективних наукових підходів, реалізація яких забезпечить підготовку конкурентоспроможних музикантів, здатних до концертно-виконавської та педагогічної діяльності в умовах нестабільності суспільних процесів.

Досягнення цієї мети передбачає організацію освітнього процесу в інструментально-виконавських класах на синергетичних засадах, що сприятиме ефективному формуванню у студентів навичок самоорганізації, професійної мобільності, креативності.

Аналіз досліджень. Застосування синергетичного підходу в освітній галузі та окремі аспекти теорії самоорганізації в педагогічному процесі знайшли відображення у працях вітчизняних науковців (О. Вознюк, А. Євтодюк, С. Клепко, К. Корсак, В. Кушнір, В. Лутай та інші). У системі музично-педагогічної освіти науково обґрунтовано теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів музики до інноваційної діяльності на засадах синергетичного підходу (К. Завалко), системно-синергетичні особливості оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики (Т. Пляченко). Проте синергетичні засади фахової підготовки майбутніх інструменталістів-виконавців в умовах університетської освіти ще не знайшли належного висвітлення в науковій літературі.

Актуальність та недостатня теоретична розробленість означеної проблеми обумовили завдання нашого дослідження.

Мета статті – науково обґрунтувати синергетичні засади фахової підготовки студентів-інструменталістів в університеті.

Виклад основного матеріалу. Дослідження синергетичних основ фахової підготовки студентів інструментально-виконавських спеціальностей ми обґрунтовуємо необхідністю організації

освітнього процесу в інструментально-виконавських класах з урахуванням синергетичних властивостей музично-виконавської діяльності та специфіки творчої взаємодії студента і викладача у процесі засвоєння навчального репертуару.

Вітчизняні науковці (О. Вознюк, А. Євтодюк, С. Клепко, В. Кушнір, В. Лутай та інші) визначають *синергетику* як новий міждисциплінарний напрямок наукових досліджень, як методологічний підхід, як спосіб мислення, як нову парадигму, що сприяє глибокому пізнанню таких складних нелінійних відкритих систем, як суспільство, а також однієї з його підсистем – освіти.

Синергетика як наука вивчає закони самоорганізації складних систем та репрезентує універсальні закони їх розвитку. Ключовими поняттями синергетики є *системність* і *система* (як інтегративна цілісність, як сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють певну цілісність з розвиненими внутрішніми і зовнішніми зв'язками).

У контексті синергетики змінюється статус самого наукового знання та класичної парадигми мислення, що робить цей процес парадоксальним і багатозначним (Добронравова, 1990), несе в собі творчий потенціал, проникаючи у сферу багатьох наукових напрямів, зокрема й у сферу педагогічного знання. Це зумовило появу нового наукового напрямку – педагогічної синергетики, становлення якої пов'язане з розвитком науки і техніки у ХХ столітті, що потребувало широкого використання наукових знань, уміння творчо мислити і діяти, приймати рішення у нестандартних умовах, професійної мобільності та навичок роботи у групах і колективах (Саух, 2001).

Аналіз наукових праць у галузі філософії освіти показав, що синергетична модель освіти побудована на відкритості освіти, інтеграції усіх способів освоєння людиною світу, використанні різноманітних інформаційних систем, особистісній спрямованості процесу навчання, зміні ролі викладача у нових умовах відкритого, рухливого і незворотного світу. Тому організація освітнього процесу в університеті на синергетичних засадах потребує від викладача перебудови особистої позиції у стосунках зі студентом: від авторитарного управління до спільної діяльності і співпраці; від застосування репродуктивних методів

навчання до орієнтації на продуктивну і творчу розумову діяльність.

Відтак, синергетика є тим актуальним напрямком освіти, який дозволяє відійти від маніпулятивної педагогіки та сприяє свободі самовираження й самореалізації особистості в освітньому середовищі.

Однією із сучасних освітніх парадигм, спрямованих на подолання кризових явищ у вітчизняній освіті на синергетичних засадах, є концепція К. Корсака, у якій визначено такі завдання: 1) орієнтація на формування вільної людини, готової до розв'язування багатофакторних проблем і самостійної діяльності у швидкозмінному демократичному суспільстві (самодетермінізм, самоактивність людини); 2) упровадження активної та діяльничної форм «спільного» навчання через об'єднання зусиль вихованців і викладачів з метою переважного розвитку особистості та критично-креативних здібностей молодого громадянина як «людини відповідальної», здатної розв'язувати особисті та глобальні проблеми (синергійне навчальне середовище); 3) поширення вчення про людину як складну і багатовимірну сутність, застосування у вихованні і навчанні новітніх досягнень наукового людинознавства, участь молоді у визначенні форм, змісту і методів навчання; 4) розвиток гуманістичної педагогіки (педагогіки співробітництва), неавторитарного типу управління системою освіти, підвищення ролі громадськості в освітній політиці й вирішенні головних питань діяльності кожного окремого закладу освіти (природовідповідний підхід до управління освітою); 5) застосування на вищих рівнях освіти принципу «від майбутнього до сучасного», вільний доступ до правди, підготовка молоді до інноваційної діяльності, неперервної самоосвіти, трансформації суспільства і збереження природного довкілля через утворення і формування «людства» як здатної до усвідомлених дій реальної єдності (синергійна відкритість світу) (Корсак, 2004).

Наведені концептуальні положення є актуальними для фахової підготовки студентів-інструменталістів у вітчизняних університетах, оскільки професійна діяльність музикантів є публічною (відкритою), ґрунтується на колегіальності і творчій співпраці, потребує постійного оновлення концертного репертуару та швидкої адаптації до нових умов діяльності.

Тому сучасні наукові дослідження у галузі музичної педагогіки орієнтовані на розроблення інноваційних методик навчання студентів музично-педагогічних та музично-виконавських спеціальностей на синергетичних засадах.

На основі синергетичного підходу К. Завалко обґрунтовує інноваційну концепцію музичного навчання як новітню систему поглядів, об'єднану єдиним фундаментальним задумом, що визначає розуміння явищ і процесів музичного навчання та передбачає більш ефективну реалізацію процесу музичного виховання, є основою для розробки системи музичного виховання та конкретних педагогічних технологій. Застосування дослідницею синергетичного підходу дало змогу констатувати, що інноваційна діяльність передбачає вищий ступінь педагогічної творчості і винахідництва у педагогічній практиці, а також спрямоване на формування творчої особистості, враховує соціально-економічні та політичні зміни в суспільстві та проявляється у визначенні мети, завдань, змісту і технологій інноваційного навчання (Завалко, 2013: 13–14).

Оскільки центральним поняттям синергетики є системність, то основними *категоріями синергетики* (які трактують і як властивості системи) науковці визначають відкритість, нелінійність, флуктуаційність, атракторність, фрактальність, когерентність, емерджентність і самоорганізацію (Вознюк, 2009; Євтодюк, 2002; Корсак, 2004; Кушнір, 2003). Тлумачення означених категорій у контексті оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики здійснено у наукових працях Т. Пляченко (Пляченко, 2010; Пляченко, 2012). Сформулюємо стисло їх значення.

Відкритість системи оркестрово-ансамблевої підготовки студентів дослідниця вбачає в: інтеграції дисциплін філософсько-естетичного, психолого-педагогічного, історико-теоретичного та музично-інструментального циклів; різноманітності джерел інформації, необхідної для здійснення оркестрово-ансамблевого навчання студентів; комплементарності традиційних та інноваційних форм, методів і засобів навчання; поширенні досвіду концертно-виконавської діяльності навчального оркестру (ансамблю) через участь у різноманітних виховних і культурно-освітніх заходах. Флуктуаційність (неврівноваженість, нестабільність) цього виду фахової підготовки студентів обумовлена щорічною зміною виконавського складу навчальних оркестрів та ансамблів, що призводить до зміни підходів в організації освітнього процесу та необхідності адаптувати навчальний репертуар інструментального колективу з урахуванням виконавського рівня його учасників. Нелінійність процесу оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики авторка вбачає у тому, що в одному навчальному колективі можуть займатися

студенти різних курсів з різним рівнем сформованості інструментально-виконавських умінь, що передбачає багатоваріантність методів та засобів навчання і виховання оркестрантів. Атракторність досліджуваного процесу обумовлена тим, що атракторами в оркестрово-ансамблевому навчанні можуть виступати ідеальна теоретична модель керівника оркестру/ансамблю (або реальна особистість викладача, диригента) та реально діючий музичний колектив, на який у своїй діяльності орієнтуються студенти і викладач оркестрового класу. Фрактальність (подібність) як властивість діяльності навчальних музично-інструментальних колективів та їхніх керівників Т. Пляченко пояснює екстраполяцією окремих методів індивідуального навчання гри на певному музичному інструменті в систему оркестрово-ансамблевої підготовки студентів, подібністю принципів організації та діяльності різних за кількісним і якісним складом музично-інструментальних колективів, спільністю видів діяльності керівників навчальних оркестрів та ансамблів. Когерентність (погодженість) складових компонентів системи музично-інструментального навчання науковець розглядає як кореляцію навчальних дисциплін (на заняттях яких студенти здобувають фахові знання, уміння й навички, необхідні для оркестрово-ансамблевого виконавства та роботи з учнівськими музично-інструментальними колективами), а також як узгодженість дій суб'єктів музично-виконавського процесу (диригента й оркестру, різних груп оркестру, окремих учасників колективу, солістів) під час виконання музичного твору. Емерджентність музично-інструментального колективу розкрито через його системні властивості, які виявляються в тому, що сумарна дія (звучання оркестру) перевищує за своїм ефектом просте додавання ефектів дій (звучання одного музичного інструмента чи однієї оркестрової партії), обумовлюючи темброву однорідність і ритмічну синхронність звучання інструментів, поєднання тембрів усіх груп оркестру, що звучать у різних регістрах, взаємозбагачення їхніх обертонів, підсилення гучності, досягнення потужного звучання оркестру (Пляченко, 2012).

Наведені теоретичні положення реалізації синергетичного підходу в оркестрово-ансамблевій підготовці майбутніх учителів музики є актуальними і для фахової підготовки студентів спеціальності «Інструментальне виконавство (оркестрові інструменти)», що дозволить організувати роботу навчальних оркестрів та ансамблів великого складу на наукових засадах.

Оскільки у фаховій підготовці студентів-

інструменталістів в університеті значна частка аудиторних годин відводиться на заняття в індивідуальних класах та самостійну підготовку зі спеціального музичного інструменту, то в контексті нашого дослідження необхідним є розгляд такої категорії синергетики, як *самоорганізація*.

Самоорганізація музичного колективу та самоорганізація окремого виконавця є процесами, що обумовлені різними чинниками та призводять до різних результатів (як позитивних, так і негативних).

Так, приміром, самоорганізація оркестру як чітко структурованої системи відбувається через порушення її стабільного, упорядкованого, ієрархічного стану (пов'язаного зі зміною виконавського складу, зміною керівника, зміною системи чи умов навчання тощо), коли перебудовуються чітко налагоджені інтегративні зв'язки між структурними компонентами системи (окремими виконавцями, групами оркестру, диригентом і колективом) і відбуваються деструктивні процеси (деієрархізація, диференціація), що виводять музичний колектив на нову траєкторію розвитку (інший виконавський рівень; інший виконавський склад; іншу структуру і змістове наповнення навчальних завдань; інший рівень професійного спілкування учасників колективу тощо). Такі зміни не завжди мають негативний характер, вони можуть вести до удосконалення системи функціонування оркестру шляхом зародження нових інтеграційних зв'язків, нових форм колективної взаємодії, нових моделей навчання (Пляченко, 2010: 59).

Досліджуючи сутність самоорганізації студента-інструменталіста, ми виходимо із специфіки професійної діяльності музиканта-виконавця, який має самостійно формувати свій концертний репертуар та самостійно вибудовувати траєкторію свого професійного розвитку (удосконалення техніки гри, формування індивідуальної виконавської манери тощо).

Тому у фаховій підготовці студента-інструменталіста ми акцентуємо увагу на опануванні таких професійних якостей та навичок самоорганізації, як: 1) здатність самостійно визначити мету професійного й особистісного самовдосконалення, досягнення якої дає змогу студенту вийти на новий рівень професійного розвитку (наявність ідеалу концертного виконавця та виховання в собі необхідних якостей); 2) уміння самостійно вибрати ефективні методи і засоби самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення (самостійний пошук різних інформаційних джерел для опрацювання фахової літератури та музичного матеріалу різного ступеню складності; систематичне вдосконалення виконавської техніки та інтерпретаційних умінь;

здатність до самоаналізу та самокоригування); 3) уміння раціонально спланувати свій позанавчальний час та ефективно його використовувати для розвитку професійних умінь і особистісних якостей (щоденні багатогодинні самостійні заняття на інструменті; участь у концертах, конкурсах, майстер-класах тощо; виховання в собі пунктуальності, дисциплінованості, працелюбності, креативності, цілеспрямованості тощо).

Синергетичні властивості фахової підготовки майбутніх інструменталістів проявляються також у творчій взаємодії студента і викладача як суб'єктів освітнього процесу, спільна діяльність яких спрямована на професійний розвиток студента засобами інструментального виконавства. У цьому процесі важливу роль відіграють засоби професійної комунікації (вербальні та невербальні), досконале володіння якими сприяє засвоєнню теоретичної інформації на практичних заняттях з фаху.

Вербальна комунікація – це процес взаємобміну інформацією за допомогою мови (усної, писемної), який відбувається за своїми внутрішніми законами, потребує активної розумової діяльності та ґрунтується на певній системі ustalених норм (Волкова, 2006: 115).

До засобів вербальної комунікації, які застосовують у музично-виконавських класах, відносять пояснення основних положень інструментального виконавства, постановку навчальних завдань, теоретичний аналіз музичного твору, спеціальну музичну термінологію, систему нотних знаків тощо. Їх застосування потребує від викладача і студента дотримання культури мовлення, чіткого й лаконічного формулювання думок, що сприяє розвитку аналітичного мислення і творчої уяви студента, збагаченню його професійного тезаурусу, створенню сприятливого психологічного клімату і творчої атмосфери на занятті.

Невербальна комунікація на заняттях інструментально-виконавських дисциплін здійснюється з використанням міміки, жестів, візуального контакту зі студентом під час гри тощо. До невербальних засобів комунікації також відносять зовнішній вигляд викладача (одяг, зачіску, аксесуари) та поведінку, які є важливими у формуванні естетичного смаку і загальної культури студента.

Ефект синергії музично-виконавської комунікації особливо яскраво виявляється у фаховій підготовці студентів в ансамблевих класах (камерний ансамбль, концертмейстерський клас, фортепіанний дует тощо).

Одним із основоположних чинників ансамблевої комунікативності І. Польська визначає зміс-

тову специфіку функціонально-ролевої взаємодії різних ансамблевих партій, ідентифікацію їхніх тембрів із певними емоційно-психологічними образами. Дослідниця стверджує, що ансамблеве виконавство вирізняється персоніфікованим характером функціональної взаємодії між окремими партіями, інструментальними тембрами, а також між самими учасниками (Польська, 2003: 315). Основними складовими внутрішньо-ансамблевої взаємодії та спілкування, які відображають багатоманітність паралельно діючих аспектів спільного фізичного та соціокультурного існування партнерів з ансамблю, І. Польська визначає: просторовий (композиція та мізансцена ансамблю); часовий (спільність фабульного часу музичного твору, спільність реального репетиційного часу, спільність виконавського темпоритму, відключеність від реального оточуючого часу); виконавський (спільність культурного та професійного рівня, спільність професійно-виконавської школи та підготовки, спільність професійної роботи, типологічна спільність виконавських дій, спільність трактування, інтерпретації та виконавської технології); психологічний (спільність психічних процесів – пам'яті, волі, емоцій, уваги, уяви, інтелекту, темпераменту; соціально-психологічна спільність – спільність інтересів, цілей, дружність, взаємна симпатія, підтримка, взаєморозуміння); біофізичний (біологічне відчуття «сусідства», фізичної зручності чи незручності, енергетики один одного тощо) (Польська, 2003: 327–328).

Синергетичні властивості фахової підготовки студентів-інструменталістів також проявляються і в концертмейстерському класі, де творчі здібності студентів формуються і розвиваються у процесі творчої адаптації музичного матеріалу – транспортування, перекладення, елементарного аранжування та гри на слух. Виконання таких навчальних завдань потребує знання фактури викладу музичного матеріалу, нестандартного підходу до інтерпретації акомпанементу, розвиненого внутрішнього музичного слуху, оригінальності музичного мислення і творчої уяви.

Творчі уміння і навички, здобуті на заняттях з інструментально-виконавських дисциплін, студенти реалізують і вдосконалюють у процесі проходження педагогічної та концертно-виконавської практик, які є обов'язковою складовою фахової підготовки бакалаврів музичного мистецтва.

Отже, *фахова підготовка майбутніх інструменталістів в університеті* є організованою і впорядкованою системою занять з інструментально-виконавських дисциплін та практик, у процесі яких

здійснюється підготовка студентів до педагогічної та концертно-виконавської діяльності.

З урахуванням специфіки індивідуальної, ансамблевої та оркестрової підготовки студентів ми визначили *педагогічні умови* реалізації синергетичного підходу в інструментально-виконавських класах: 1) створення такого освітнього середовища, яке сприяє становленню творчої особистості, розвитку у студентів інтересу до навчання, прагнення інтелектуального самовдосконалення та самореалізації у концертно-виконавській діяльності; 2) спрямованість фахової підготовки на формування у студентів синергетичного стилю мислення, здатності поєднувати раціональне й ірраціональне, традиційне і нове, заздалегідь підготовлене і спонтанне, прогнозоване й імовірне; 3) надання студентам можливості формування власного виконавського досвіду, побудованого не лише на використанні вже перевічених методів, а й на власній інтуїції; 4) створення на заняттях з інструментально-виконавських дисциплін умов для формування у студентів навичок самоорганізації, що забезпечить неперервність аудиторного

навчання і самостійної роботи, а в подальшому – успішність професійної діяльності.

Досвід практичної роботи викладачів інструментально-виконавських дисциплін засвідчує, що дотримання визначених нами педагогічних умов забезпечує ефективність фахової підготовки студентів-інструменталістів в університеті.

Висновки. Узагальнення результатів проведеного наукового дослідження дає підстави для таких висновків: 1) синергетичний підхід є актуальним напрямком фахової підготовки студентів-інструменталістів в університеті, який відображає сучасні вимоги щодо професійної мобільності та креативності музикантів-виконавців; 2) організація освітнього процесу в інструментально-виконавських класах на синергетичних засадах сприяє творчому розвитку студентів, формуванню нестандартного стилю мислення, опануванню навичок творчої співпраці та самоорганізації; 3) знання синергетичних властивостей інструментального виконавства (сольного, ансамблевого, оркестрового) забезпечує ефективність фахової підготовки студентів-інструменталістів в університеті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознюк О. В. Синергетичний підхід як метод аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки (друга половина ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Житомир, 2009. 290 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
3. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. Київ : Либідь. 1990. 152 с.
4. Євтюк А. В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем : дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03. Київ, 2002. 198 с.
5. Завалко К. В. Формування готовності майбутнього вчителя музики до інноваційної діяльності : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. Київ, 2013. 38 с.
6. Клепко С. Ф. Методологія пізнання освіти: організувати хаос. *Практична філософія*. 2003. № 1. С. 183–190.
7. Корсак К. В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз : монографія. Київ : Вид-во НДПУ, 2004. 224 с.
8. Кушнір В. А. Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу вищої школи : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Київ, 2003. 43 с.
9. Лутай В. Розробка сучасної філософії освіти на засадах синергетики. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2009. № 1. С. 33–35.
10. Пляченко Т. М. Підготовка майбутнього вчителя музики до роботи з учнівськими оркестрами та інструментальними ансамблями : монографія. Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2010. 428 с.
11. Пляченко Т. М. Системно-синергетичні особливості оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика : науково-методичний журнал*. 2012. Вип. 1–2. С. 138–142.
12. Польская И. И. Камерный ансамбль: теоретико-культурологические аспекты : дис. ... доктора искусствоведения : 17.00.03. Харьков, 2003. 435 с.
13. Саух П. Ю. ХХ століття: підсумки. Київ; Рівне, 2001. 184 с.

REFERENCES

1. Vozniuk O. V. Synerhetychnyi pidkhdid yak metod analizu rozvytku vitchyznianoї pedahohichnoi dumky (druga polovyna XX stolittia) [The synergetic approach as a method for analysing the development of domestic pedagogical thought (second half of the 20th century)] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Zhytomyr, 2009. 290 s. [in Ukrainian].
2. Volkova N. P. Profesiino-pedahohichna komunikatsiia [Professional-pedagogical communication] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : VTs «Akademii», 2006. 256 s. [in Ukrainian].
3. Dobronravova I. S. Sinerhetika: stanovleniye nelineynogo myshleniya [Synergetics: the emergence of non-linear thinking]. Kyiv : Lybid. 1990. 152 s. [in Russian].

4. Yevtodiuk A. V. Synerhetychni zasady modeliuvannya osvitnikh system [Synergetic foundations for modelling educational systems] : dys. ... kand. filosof. Nauk : 09.00.03. Kyiv, 2002. 198 s. [in Ukrainian].
5. Zavalko K. V. Formuvannya hotovnosti maibutnoho vchytelia muzyky do innovatsiinoi diialnosti [Shaping the future music teacher's readiness for innovative activities] : avtoref. dys.... doktora ped. nauk : 13.00.01. Kyiv, 2013. 38 s. [in Ukrainian].
6. Klepko S. F. Metodolohiia piznannia osvity: orhanizuvaty khaos [The methodology of educational cognition: organising the chaos]. *Praktychna filosofii*. 2003. № 1. S. 183–190 [in Ukrainian].
7. Korsak K. V. Osvita, suspilstvo, liudyna v XXI stolitti: intehralno-filosofskyi analiz [Education, Society, Man in the 21st Century: An Integral Philosophical Analysis] : monohrafiia. Kyiv : Vyd-vo NDPU, 2004. 224 s. [in Ukrainian].
8. Kushnir V. A. Teoretyko-metodolohichni osnovy systemnoho analizu pedahohichnoho protsesu vyshchoi shkoly [Theoretical and methodological foundations for a systematic analysis of the pedagogical process of higher education] : avtoref. dys. ... doktora ped. nauk : 13.00.04. Kyiv, 2003. 43 s. [in Ukrainian].
9. Lutai V. Rozrobka suchasnoi filosofii osvity na zasadakh synerhetyky [Developing a modern philosophy of education based on the principles of synergy]. *Vyshcha osvita Ukrainy: teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys*. 2009. № 1. S. 33–35 [in Ukrainian].
10. Pliachenko T. M. Pidhotovka maibutnoho vchytelia muzyky do roboty z uchnivskymy orkestramy ta instrumentalnymy ansambliamy [Preparing future music teachers to work with student orchestras and instrumental ensembles] : monohrafiia. Kirovohrad : «Imeks-LTD», 2010. 428 s. [in Ukrainian].
11. Pliachenko T. M. Systemno-synerhetychni osoblyvosti orkestrovo-ansamblevoi pidhotovky maibutnoho vchytelia muzyky [System-synergetic features of orchestral and ensemble training of future music teachers]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka : naukovo-metodychnyi zhurnal*. 2012. Vyp. 1–2. S. 138–142 [in Ukrainian].
12. Polskaya I. I. Kamernyi ansambl: teoretyko-kulturolohicheskie aspekty [Chamber Ensemble: Theoretical and Cultural Aspects] : dis. ... doktora iskusstvovedeniya : 17.00.03. Kharkov, 2003. 435 s. [in Russian].
13. Saukh P. Yu. XX stolittia: pidsumky [The 20th century: a summary]. Kyiv; Rivne, 2001. 184 s. [in Ukrainian].